

Influentzi aztarna batzuk Lizardiren lirikan

Luis Mari Mujika

1. INFLUENTZIA KLASIKOENAK

Lizardiren lirikaren azterketan arazo nagusienetakoa, agian, haren barne-eraginak arakatzea da. Ez da lan erraza, batez ere, Lizardi gisako olerkari batengan, ezen-eta haren idazkeran delako influentzia ez bait da beste idazle batzuetan bezala argia. Adibidez, Lauaxeta batengan sinbolismoaren eta erromantze modernoaren eragina, nolabait, nabariagoa egiten da, eta baita Bilitxengan erromantizismo berantaren zerikusia maitasunezko ber-tsoetan.

Lizardiren kasuan, gure eritzi apalean, halako eragin garbi-nabarmenik ez da ematen, haren produkzioa «lanketa pertsonala» izan zelako kreazionismo baten bidean; haren paisajismo literarioa ere aski pertsonala da euskal girozko izan daitekeen eskola baten barnean...

Luis Mitxelena-k aipatua du zailtasun hori: «Es extraño que su poesía sea personal hasta el punto de que resulta difícil señalar influencias en su obra; bien es verdad que falta un estudio crítico detenido en ella»¹.

Alabaina, hemen ikusiko dugunez, gure ustetan Lizardiren olerkigintzan atzematen dira eragin «klasiko» baten aztarnak. Behin baino gehiagotan pentsatu izan dugu, adibidez, A. Machado-ren eragin bisemikoan, batez ere, gure paisaje «negukoa» deskriba-

tzen duen orrietan. Gaur, ordea, Lizardiren poesian, funtsean, iturri klasikoagoak, zaharragoak ikustearen aldekoak gara, beti «kreakuntza» pertsonalari gunerik larriena egotziaz.

Aitzol-ek, bestalde, Lizardik eskutitzez beteriko karpetak zeuzkala esaten digu, hauetako gehienak harreman familiarrak eta negozio-kutsukoak². «Su nutridísima correspondencia, clasificada en varias carpetas con el nombre de «eskutitzak», es una documentación inapreciable para esta época del renacimiento euskeldun. Y, casi todas esas cartas, las por él escritas y recibidas, están en su casi totalidad redactadas en euskera»³.

Ikusten dugunez, bada, gure olerkariaren idazkintza ez zen mugatu guk hemen kontsideratuko dugun poesigintzara, zabalagoa izan zen, beraz; alabaina produkzio guzti horretan bere jatortasun, gihartasun eta goiduragatik, poesia izanen da dudarik gabe, gailen.

Lizardi-ren poesiarik modernoena, agian, teknikaz «Bizia lo» da, hots, neguaren deskribapen bisemiko eta inpresionista. Hor badaude poesia modernoaren aztarna garbiak (neurkeraz ere, bes-tetan ez bezala ez-regularra delarik)... Hala ere guretzat bai A. Machado-ren, eta oraindik J. R. Jiménez-en influentzia (eta are gehiago 27-ko belaunaldiarena: García Lorca, Alberti, Guillén, etabarrena) oso azalekoa da. Goiko horien influentzia nabaria baltz, Lizardiren idazkeran «inprezisia»ren, eta batez ere, surrealismoaren aztarnak garbiagoak lirake. Gure ustez, funtsean, Lizardirengan (Lauxetarengan ez bezala) ez dago poesia modernoaren funtsezko eraginik; **klasikoarenak** bai, ordea.

Edozein artistarengan barneko eta izkutuko eraginak egoten dira; baina batzuetan eragin horiek nabarmenagoak izan ohi dira. Lizardiren kasuan ere badaude estetika «klasiko» baten aztarnak (ondoren ikusiko dugunez), baina beti, arazo honetan, poetaren «kreakuntzari» tarte handiagoa egotzi behar zaio.

Bestalde, erdi-adierazi dugunez, teknika piktoriko-impresionista batzuen aztarnak nabariak dira haren poesia paisajistikoan. Iadanik esana dugu beste toki batean: «Lo mejor de la lírica de Lizardi está ligado a momentos de descripción del paisaje vasco. Tal descripción es, normalmente, formal y objetiva con cierto alo de impresionismo etéreo. Con esto queremos decir que Lizardi, si hubiese vivido más tarde, o bien si hubiese tenido contacto intenso, por ejemplo, con ciertas posiciones de la "generación del 27", hubiese tendido más "a la osadía de metáforas surrealistas o semisurrealistas". En Lizardi no se dan aún surrealismos;

su descripción, por ello, aún es **formalista y objetivista**. Su lírica, aunque exteriorista, cuenta con momentos grandes de introversión en trozos como «biotzean min dut», o cuando exclama «a, zein dan ituna / beera bear au»⁴.

Guk textu horretan hau adierazten dugu: alegia, nahiz-eta inpresionismo apal baten aztarnak atzeman, joera hori ez dela bere garaian gaztelaniaren eremuan ematen zen bezain informala eta joera «inpreziso»ak ukitua, eta gutiago kutsu surrealistikak. Honek, berriro, euskal literaturaren etengabeko akatsa isladatzen digu: gure alorreko idazle eta olerkarien «aislamendua». Ez, Lizardi ez dago, funtsean, modernismoak ukitua, eta are gutiago orduan gailen zen (eta oraindik gailen den) subjektibismo informal batek. Haren paisajea objektiboegia, formalegia, prezi-soegia da funtsean, teknikaz, modernotzat jotzeko. Uhin surrealistikak eta irrazionalistak (hots, subjektibistak) ez du ukitu biziki Lizardiren estetika.

Susmoa dugu, bada, Lizardik ez zuela benetako ukiturik experimentatu garaiko joera estetiko-literarioen aldetik. Orixek egina du aitormen adiarazgarri bat honetaz (baliteke, Orixeren klasi-zismoa ikusita, eta batez ere honen arbuioa joera modernistekiko, Lizardik beti egia adierazi ez izatea); dena dela, kutsu hori haren poesiak isladatu behar zuen bizikiago. Hona zer zioen Orixek gai honi buruz: «...Etzait iruditzen Horazio beññere irakurri zunik... Ezagutu ote zun gizon au [García Lorca] Lizardi'k? Ez nuke esango. Ez Machado'tarrrik, ez Juan Ramón Jiménez, ez García Lorca, ez nitun nik ordu artan [gerra aurrean] ezagutzen. Orain, izenez, ez irakurriz. Lizardi ere nere moduan zebilela nik uste. Ez genituen aitatu beññere poeta oriek, ez besterik ere. Ez gendun liburategirik, literaturazkorik beintzat, ez ark eta ez nik. Irakurtzeko betarik eta amorratorik ere ez. Naiko lan gendukan gure euskerarekin. Bein bakarrean ikusi nion eskuetan olerki liburu bat: **Las cien mejores poesías líricas castellanas**, Menéndez Pelayoren bilduma»⁵.

Guretzat aitorten honek balio handia du, nahiz ez absolutua. Dударik ez dago Orixek azkenaldian harreman estua zuelako gure poetarekin. **Biotz-begietan** liburuaren argitalpenean, Orixek inork ez bezalako zerikusia izan zuen alde guztietatik begiratuta. Hori dela-eta, bi lagun haiek komentario literarioak egiten zituzten. Orixek aitortzen du ezagutzen zuela Lizardiren liburutegia; bertan gaztelaniako literaturaren aztarna guti aurkitzen da. Kuriosoki, Orixek zitutzen digun **Las cien mejores poesías líricas castellanas** delakoa gure begien aurrean daukagu, bere seme Xabierrek

lan hau egiteko utzi digularik. Bilduma hori 1913koa da. Bilduma horretan, ongi kontutan izan, ez dago ez J. R. Jiménez-en texturik, ez A. Machado-renik, ez Villaespesa eta modernismoko besterenik. Azken poeta zitatua Don Vicente W. Querol poeta ez-sonatua da. Hori guztia sintomatikoa da...

Alde batetik garbi dago Lizardik ez duela isladatu 27ko belau-naldiaren eraginik bere poesian. Baina zer esan J. R. Jiménez eta A. Machado-ri dagokionez? Guk horiei buruz ere, funtsean, aburu bera daukagu. Lizardiren liburutegia arakaturik, besteren artean, honako izenburu hauek dauzkagu lehen: aipaturiko poesi bilduma, gero Homero-ren Odisea (Ed. Ibérica, 1929) liburu hau 189. orrialderarte dago orriak ebakirik, hortik bukaerarte ireki gabe; beraz, Lizardik ez zuen liburu osoa irakurri. Baita Aguirre-tar Joseba-ren **Heine-ren olerkiak** (Bilbo, 1927). Horiek dira gaur haren liburutegian aurkitzen diren erdal literaturetako liburu urriak. Baliteke poeta gehiago edukitzea, baina Orixek esana («ez gendun liburutegirik, literaturazkorik beintzat») oso kontutan edukitzekoa da; Orixek maiz egoten zen Lizardiren etxean, eta liburutegia ez daiteke disimula...

Liburutegi horretan topatzen diren euskal alorreko beste liburu batzuk dira: Sagarzazu-ren **Txinpartak**, Emeterio Arrese-ren **Nere bidean** eta Maruri-tar Erramun-en **Biotza abeslari**.

Poesiatik kanpo erdal nobelagintzan Claude Tillier, Chesterton, Edgar Poe⁶. Berrero euskararen eremuan: P. Zamarripa-ren **Gramática Vasca**, Miguel de Alzo-ren **Filosofía Vasca**, López de Mendizábal-en «Diccionario Vasco-Castellano Castellano-Vasco» hiztegi ezaguna (honen eragin lexikala nabaria da Lizardiren olerkigintzan), Mogel-en **Peru Abarka**, eta Altube-ren **Erderismos** liburua. Bestalde, badakigu Lizardik ezagutzen zituela Etxepare eta Axular, besteren artean, literatura zaharrean Orixek eta Aitzolek aitortzen digutenez⁷.

Beraz, poesigintzari dagokionez, gaur irauten duen liburutegi horretan erdal poesia modernoaren aztarna guti. Ala ere, pentsatzekoa da Lizardik batxilergoa egiterakoan Bécquer gisako poetak ezagutuko zituela, eta bestainbeste Ruben Darío eta modernistak. Aldi hartan oraindik nahiko ez-ezaguna zen A. Machado; ezagunagoa J. R. Jiménez. Alabaina autore horien zitak textutan edukitzeak ez du esan nahi haien produkzioa zuzenki das-tatu eta irakurri zuenik. Hori ezin daiteke suposa, baldin-eta ez bada nolabait haren olerkigintzan isladatzen.

Gure olerkariaren estetika, metafora-mundua, paisajearen des-

kribapena, etab. ikusirik, gu ondorio honetara etortzen gara, alegia, Lizardik **klasizista** tankerako «kreakuntza» batean jarduten zuela; haren estetika literarioak, funtsean, euskal munduko ederdura «objektibal» bati jarraitzen dio, garaiko korrante «inpreziso eta irrazional»etatik (J. R. Jiménez nahiz 27ko belaunalditik, adibidez) kanpo. Bestalde, Itzala, Basoa, Eguzkia, Lurra sinbologia nupzialaz erabiltzea joera zaharra da beste literaturetan, nahiz-eta ez eduki gurean bezalako mamidura berdina. Hala ere, Lizardi-ren olerkigintzan badira puntu urri batzuk teknika aski modernokoak; adibidez, bisemiaz beteriko «Bizia lo» poema, eta bestalde, trenaren (bultziaren) tematika, Machado, J. R. Jiménez eta hainbeste poeta garaik tratatua. Kasu horietan ere, ordea, Lizardik pintaturiko paisajea aldiko «irrazionalismo estetikoan» ematen zen baino objektibitate formal hertsia goz emana dago, gure ustetan...

Funtsean, bada, Lizardi Lizardi da. Goian aipaturiko eraginak nahiko azalekoak dira. Bere barne-labean egosi zuen ederra. «Caso único en nuestra literatura, Lizardi es ante todo un transmudador, y esto es en él actitud natural y espontánea, no el resultado de un propósito preconcebido de "crear belleza": sensaciones, emociones e ideas se vuelven en sus manos depurada materia estética»⁸.

Bere poesia nolabait aztertu duten batzuk (alabaina textuak hurbiletik arakatu gabe) halako influentzia batzuk aurkitu dituzte. A. Zelaetak dio, adibidez: «Gure ustez, Lizardik modernismoaganako lehia jaso zuen, haren zafiroak baztertuz eta euskal motibazio edo gai batzuei lotuz»⁹.

Gure eritziz, modernismoa joera estetiko bezala ezagutzen bazuen ere, ez zuen jarraitu R. Darío baten exotismo harroa. Haren tematika euskal girokoa da; ez da arrotza (baina, ikusiko dugunez, elementu mitologiko eta klasiko zenbait utzi gabe, «Bakotiarak» eta eguzkiaren «geziak» (dardos) gisako iruditeria erabiltzean). «Teknika berri hori euskal gaien zerbitzuan jartzen du, ordea. Ez darabil R. Darío-ren tematika **ninfatikoa**, ez J. R. Jiménez-en sinbolismo berezia (lurra = ama, itsasoa = maitasun liberatzailea); baina, ez eta A. Machado-ren edo Hernández-en tematika humano bezain garratza ere»¹⁰. Hor **lurra** «ama» gisa interpretatzean aspaldiko eta oso zabala den «terra genitrix» gisako kontsiderazioa dago. Iruditeria horretan mitologia klasikoaren urak dabilta, dudarik gabe..., eta ez euskal harrobiko ohiartzun soilak.

Xabier Letek, bere aldetik, XIX. mendeko poesia frantsesaren eragina susmatzen dio (Verlain-ena, adibidez, halako sinbolismo

joera batean). Gu, ordea, beldur gara poeta eta joera horiek sarkonki ezagutzen ez ote zituen... «Beste alde batetik, iruditzen zait hemeretzigarren mendearen bukaerako frantses poesia erromantiko-ondorena zerbait ezagutzen zuela, eta gustatzen zitzaio-la (Verlaine, agian?). Eta, ziur asko, modernismotik sorturiko espainiar poesia sinbolista berriaren puska eta egile batzuk ere bai (Juan Ramón Jiménez?)»¹¹. Ikusten dugunez, Lete susmotan bakkarik gelditzen da; ez du absolutizatu nahi...

Guk aipatuak ditugu zeintzuk diren haren zati modernoek teknikaz. Zati horiek haren olerkigintza osoan aski urriak dira. Gure inpresioa da, Lizardi, benetako poeta gisa, edertzele porrokatua zela, eta naturaren aurrean (batez ere paisajearen aurrean) zoraturik gelditzen zenean, eder-moldeak bide «kreatzailetatik» erakarri zituela, eta irudimen-mundua bide **klasikotik** modernotik baino gehiago erabiliaz. Ez ahaz, berriro, Orixek aitortutakoa: «Lizardi ere nere moduan zebilela nik uste. Ez genituen aitatu beñiere poeta oriek, ez besterik ere. Ez gendun liburute-girik, literaturazkorik beintzat, ez ark ez nik. Irakurtzeko betarik eta amorratorik ere ez»¹². Nahiz-eta posible gertatu Orixek zuen antimodernismo joeragatik Lizardik bere joera estetiko «guztiak» ez aitortzea, hala ere hor dago **liburutegiaren** aitortza; **liburutegi** horretan ez da aurkitzen goian aipaturiko joera modernoek aztarnarik, funtsean beintzat...

Konstatapenaren aldetik A. Lertxundik mugapen gehixeago eta nabardura interesgarri batzuk egiten ditu: «Zail da Verlaine ezagutu ahal zuen esatea. Dakiguna, Frantziar izana zela, eta Frantziako poeta ttipiak —Besse de L. adibidez— ezagutzen zituela. Ezagutzen zuen Juan Ramón Jiménez ere, eta, agian, bi bide hauek batetik ezagutu zuen Lizardik trenaren gaia. Hala ere, gure poetak, aipaturiko hirurak —Verlaine, Antonio Machado eta Juan Ramón Jiménez— gairak egiten dituzten trenaren gaia denean, trenak sor arazten duen pinturaren antzeko fantasiari trenaren abiadura erantzen diotenean»¹³. Guk, gure aldetik, nahiago genuke **gairak** ordez **aldatu** esatea. Bai, trenaren gaia mende honen hasieran aski ohizkoa zen eta Lizardi bezalako paisajezale batentzat olergia. Aitzolek gairari buruz dio: «Fue preocupación de Lizardi el imprimir a sus poesías la idiosincrasia del espíritu vasco. Por esta razón, apenas en ellas se deja paso al sentimentalismo. Sí, hay en algunas intensidad en el dolor y en el amor. Pero es dolor del que no llora y es amor del que apenas suspira. Debido a esto puede decirse que en la poesía de Lizardi domina la fantasía y el pensamiento reflexivo sobre el sentimiento»¹⁴.

Aitzolen eritzi horrek badu bere azertua. Ez, Lizardiren poesia ez da sentibera (are gutiago **irrazionalista**, estetika modernoaren zentzuan), kontzeptista baino, gogarbera (reflexiva). Oraindik beste berezitasun bat: Lizardiren paisajea (nahiz inpresionista izan) aski formal da, aski objektiboa da; garaiko estetikan (eta pinturan ere) gehienetan forma ezpreziso, ez-zehatz, ilunberagoak erabiltzen ziren subjektibismoagatik. Egia da Lizardik iruditerian edergailu oso barrokoetatik alde egiten duela: «*Todos los motivos de sus comparaciones e imágenes son concretos, definidos y al alcance de la vista de quien pasea por los montes y valles vascos. Desterró toda la petulante fraseología de los záfiro, perlas de Ormuz, corales de Capri, esmeraldas y rubíes... magnificencias, sin duda, pero que no despiertan en las imaginaciones vascas sensaciones de belleza. Pero escogió todo aquello, que siendo peculiar del paisaje vasco, pudiera provocar la emoción artística en el alma euskeldun*»¹⁵. Aitzolek dioena egia da, dudarik gabe, baina Aitzol ez da konturatu, bestalde, Lizardiren poesian badaudela elementu mitologiko-klasikoak: «geziak» (dardos), «untzak» (yedras), «osto-pilloak» (elementos vegetales), «Bakotiarrak» (motivaciones mitológicas **báquicas**), etab. Gauza bat da barrokismoan ez erortzea, eta beste bat elementu mitologiko-klasikoak guztiz alboratzea Lizardiren kasuan ematen direnak, eta estetika barrokoan ere presente daudenak...).

Lizardiren paisaje-begiztapena (kontenplaketa) oso barrenkoia eta pertsonala da. Joera inpresionista nabaria da, XX. mende-hasierako edozein koadro pikturikotan isladatzen dena. Baina guretzat puntu bat da bereizgarria: inpresionismoa geroz-eta **informalagoa** eginez joan zela, eta Lizardiren paisajea, berriz, molde klasiko-arrazonaletan dabilelako, ñabarduraz oso **formala** eta **zehatza** dela. Kontenplapen zehatz eta sakon horrek marrubiaren edo otalorearen ederrari behar zuen garrantzia ematen zion. Lizardik ez du, funtsean, asko asmatzen; ikusia, baina, eder-mintzaz transkribatzen du...

2. INFLUENTZI ZANTZU APUR BATZUK

Atal honetan eragin posible batzuen aztarnak arakatzeko saiatuko gara. Eragin horiek atzemateak, ordea, ez du esan nahi Lizardi oso influitua dagoenik (alderantziz baino); influentziatzarna soilak dira.

2.1.—Mitologiako motibazioak.

Bai XVI. mendeko eta bai barrokoaldiko poesiak maite ditu mitologiatik harturiko motibazioak. Modernismoa ere gure mendean norabide horretan joanen da ahapaldian soinukidetasunari eta musikaltasun nabarrari garrantzia emanaz.

Bestalde, kontutan edukitzea da kontzeptismoa. Kontzeptismoak edukiari formari baino itzuldura gehiago ematen dio; horren jomuga da hitz gutitan eduki (contenido) asko ematea. Lizardirengan joera hori nabaria da. «Tanto el culteranismo como el conceptismo son estilos difíciles; en el primer caso, por las dificultades que ofrecen las palabras, los giros gramaticales, las alusiones mitológicas, etc; en el segundo por los recónditos significados del texto, aunque su apariencia sea sencilla»¹⁶.

Hortaz, Lizardi idazle kontzeptista da; alabaina, bereizketa hori kamutsa gerta daiteke, bi joeren elementuak eman daitezkeelako; mitologiako alusioak (kulteranismoan ematen direnak) ez dira falta Lizardirengan, ikusiko dugunez; hala ere, funtsean Lizardik edergailu barrokoak ez ditu maite; idazkera oso zehatza eta elisioduna du.

Orain ikus dezagun Lizardiren olerkigintzan isladatzen den iruditeria (imagineria) klasikoa. «Iruditeria» hori Lizardik erraz jaso zezakeen batxilergo aroko textuetan eta Unibertsitateko ikasketetan ere. Bere liburutegian zeukan **Las cien mejores poesías líricas de la lengua castellana** obran Garcilaso de la Vega, Quevedo, Góngora, Fray Luis de León, etabarren tratamendua nabaria da.

Hona aro horietako adibide batzuk. Fernando de Herrera-rena:

Aura suáve, blanda i amorosa,
que nos halagas con tu fresco buelo;
cuando se cubre del dorado velo
mi Luz, ¿tocaste trença más hermosa?¹⁷.

Orain Góngora-gandik:

En carro que estival trillo parece,
a sus campanas Ceres no perdona,
de cuyas siempre fértiles espigas
las provincias de Europa son hormigas¹⁸.

Eta baita:

Salamandria del Sol, vestido de estrellas,
latiendo el Can del cielo estaba, cuando
(polvo el cabello, húmidas centellas,
si no ardientes alfófares, sudando)

y ella, con el dolor de sus guirnaldas,
dicen que llenó el rostro de colores,
en perlas convirtió sus esmeraldas
y dijo: «Ay triste, yo perdí las flores!»²⁷.

Eta Bako jainko mitologikoari dagokionez:

Vertido Baco el fuerte arnés afea,
los vasos y la mesa derribada;
duermen las gaurdas que tan mal emplea²⁸.

Lizardiren mintzoan, berriz, garbia da aipamena:

Dantzari-talde, **Baco-tiarrak**,
naaspil zoroan zuti-baldarrak,
esku goituan ontzia ardo...²⁹.

Mintzo sinboliko antzekoa dago **irustak** (tréboles) «ardo-txanbillak» (ánforas de vino) gisa egokitzean³⁰.

«Arrats gorri» poeman hemen emanen dugun Lope-ren gisako sinbologia ere ageri da. Egitura metaforikoan aztarna antzekoak, nahiz-eta ez izan gutziz hurbilekoak.

De la abrasada eclíptica que Ignora
intrépido corrió las líneas de oro
mozo infeliz, a quien el verde coro
vio sol, rayó tembló, difunto llora³¹.

Eta Lizardirengan:

Amil-mugan, bekaitz zimelak artu du;
amorrus damakio odei-sail bati su;
ta, aren argiz gaua galazi-ustean,
murgil yo du buruz sarkalde-leizean³².

Hor eguzkiaren eraso, pintura baten teknikaz, urrezko sarkalde baten ebokazioa da.

Oraindik biziago beste ahapaldi honetan, asmakizun irudigile klasikoagoaz:

Begira: Izkain-eruntz, txingar borobilla
noiz egingo dago uretan murgilla,
ta noiz txirtxir-otsez itsaso gorria.
biurtuko lurrunezko odei zuria...³³.

Hemengo **txingar**, **lurren**, **odei**, **itxaso gorria** hauek errenazi-menduko ikuspegi piktoriko baten motibazioetan sartzen dira.

Poesia klasikoan beste motibazio estetiko nabarmenak begetatiboak dira; adibidez, **untza** (yedra), **mahats-ernamuinak** (pámpanos), **erramua** (laurel), etab. Horrelakorik (laburki bada ere)

aurkitzen da Lizardirengan. Lehenik ikus dezagun Pedro Espinosa-ren koadro hau:

Así del olmo abrazan ramo y cepa
con pámpanos harpados los sarmientos;
falta lugar por donde el rayo quepa
del sol, y soplan los delgados vientos,
por flegibles tahares sube y trepa
la inexplicable yedra, y los contentos
ruiseñores trinando, allí no hay selva
que en mi alabanza a responder no vuelva ³⁴.

Elementu klasiko eta erdibarrokoak nabariak dira: cepa, pámpanos, yedra, ruseñores, selva...

Orain begira dezagun zuhurki Lizardiren mintzo poetikoa, batez ere, «Urte giroak ene begian» poema nagusian. Hor **huntza**, **mahas-piloak**, **irusta-sailak** elementu begetatibo klasiko gisara presente egongo dira. Eta eszenarioa oraindik klasikoagoa gerta dadin, ez da faltako **eliza**-ren (templo) irudia, ez-eta **habea**-rena (columna) eta **zutoina**-rena (pilar) ere. Eta bukatzeko **yaupalemeak** (sacerdotisas). Hona ahapaldi aski klasiko bat:

Atsedenaren eliz zutoin bete,
ostopillo ta izar izunak abe:
ta i bertan oianeko yaupaleme ³⁵.

Norabide sinboliko berdinean beherago:

Ikus bitzat arako irusta-sallak
eskuan ditutela ardo-txanbillak ³⁶.

Lizardik ipini zuen itzulpenean keru klasiko eta erdi-barroko hori ozenagotu egiten da goiko bi ahapaldietan: **Templo** del descanso, lleno de **columnas**, formando la **bóveda** de muchedumbre de **hojas** y de finjidas **estrellas**: y en ese **templo**, tu, **sacerdotisa**. Vea aquellas parcelas de **trébol**, que sostienen en sus manos **ánforas de vino**.

Ez dago dudarik hemengo iruditeria (imagineria) klasikoa dela.

Hala ere, Lizardiri iruditeria hori erabiltzeko motiboa euskal paisajeak eman dio, hots, gure belardietako motibazio batek (hau da, irustak edo pagotxak = trébol); lore hori mintzo metaforiko klasikoaz jantzi du, «ardo-txanbillaz» (ánforas de vino, tradizio metaforiko bakikoan) horniturik ikustean.

Orain pasa gaitezen beste tematika literario batera, hau da, lamien eta «maitagarrien» arlora. Ezaguna da poesia barrokoan eta klasikoan «ninfa» eta «nýade»en mundua. Garcilaso de la Vega-k bere lehen elegian (eusk. **eresian**) hau ekartzen digu:

En torno dél sus ninfas, desmayadas,
llorando en tierra están sin ornamento,
con las cabezas de oro despeinadas ³⁷.

Eta beheraxeago eresi berean:

Sátiros, faunos, ninfas, cuya vida
sin enojos e pasa, moradores
de la parte repuesta y escondida,
con luenga experiencia sabidores,
buscad por consuelo de Fernando
hierbas de propiedad oculta y flores ³⁸.

Hemengo mitologi mundua oso nabarra da, hots, satiro, fauno, ninfa, nayadez osatua. Euskal mitologian ere badira antzekoak: lamiak, («maitagarriak» Lizadirengan), basajaunak, erreka-marik, etab. Lizardik badaki greziar eszenografia «etxekorutzen», haren ordainak gurean emanaz, baina, nabarmenki, halako giro klasiko baten mintzairan. Euskal mitologia, noski indoeuroparrez ukitua dago.

Pedro Espinosa poeta «barrokoak» antzeko lekumen sinbolikoa darabil honako zatian:

Cuántas viven en fuentes, ninfas bellas
(que burlan los satíricos silvanos,
que arrojándose al agua por cogellas,
el agua aprietan con lascivas manos) ³⁹.

Orain arte poeta erdaldunak. Orain ikus dezagun berriro gure Lizardiren iruditeria klasiko-mitologikoa. «Baso itzal» zatiaren sinbolismoa aipaturiko eszenografian ondua dago, nolabait. Baso **yauregia** da (palacio/templo, lit. klasikoan). **Basajaun** satiroak eta faunoak bezala) bertan bizi da. Horien alaba **Itzala** da (sombra).

Itzall, Baso-ren ume yaukal,
xalogaorik ezin aal,
beltzeran, begi bai azal:
Itzal...!
Itzal...! ⁴⁰.

Eszenario hau Lizardik hain maitea duen ezkon-tematikaz, maitasun-tematikaz osatu behar da. Lurra «terra genitrix», hots, **ama** da; eguzkia **Jauna** da; «maitagarriak» haden gisan (**aztiak** bezala) basoetan bizi dira; lamiak errekazulotan. Mitologia zaba-lean faunoak ohian basoetan bizi dira, ninfak iturrietan (eta ez ahaz gure **errekamari** direlakoak!). **Udaberria** ere neskatxa da (urdinez yantzia, beraz!)... Lizardiren mintzo sinbolikopean, es-

zenario aski klasiko bat dago (baina barrokoan eta, gertuago, modernismoan irabaziko zuen oparotasun eta kolore nabarregirik gabe! Lizardiri ez zegokion barrokismoaren enpatxu okiberarik, kontzisoagoa, zehatzagoa zelako...).

Ez ahaz mintzo honen azpian euskal mitologiaren eta mitologia orokor —indoeuroparraren artean dagoen lotura. Lotura hori ez du egin noski, Lizardik; bera baino aurreagokoa da; berak, ordea, nolabait iruditeria mitologikoa gure giroan ahokatu du, gure herriak bere kondairan eta antropologian egin duen bezala. Lotura horretaz garbi dio gure José M. Barandiaran etnologariak: «Junto a las almas de antepasados pululan numerosas figuras mitológicas, más o menos relacionadas con aquéllas y casi todas ligadas a fenómenos naturales del mundo físico. Son genios, nùmenes y nombres, puntos de convergencias de imágenes y temas. Unos temas son indígenas y otros —los más— proceden de culturas y mitologías extranjeras que fueron incorporándose a la tradición del pueblo vasco en diferentes épocas de su proceso histórico»⁴¹.

Gurera etorriaz, sintomatikoa da Lizardiren prozesu prosopopeiko etengabea. Adibidez, **Eguzki, Lur, Itzal, Gau, Euri, Egun**, etab, apropos handiz (maiuskulaz) idazten ditu. Basoaren eta naturaren inguruko mundu guztia bizitasunez hornitua dago, transposizio simbolikoz ondua.

Lizardiren poesian aurkitzen den sinbolismo klasikoa hobeto sailkatzearren, hona laburpen gisa elementu nabarmenenak, tematikaren arabera:

a) Sinbolismo ninfatikoa eta nupziala!

Eguzki itzulberriak,
(maitari goiztarrak)
munkatu du basoa,
(munkatu senarrak)...
Emazte ezkonberria
dala uste basoa...⁴².

Udaberri, uste-ezik,
arki dut basoan.
Neskatxa da, ta urdiñez
yantzita ziyoan⁴³.

Gero aldamenean,
atzaidan eseri, **andereño** otxan,
ta, ai, zein gozo gauden, aopekotan!⁴⁴.

Illunak, emaztegai
aukera argia⁴⁵.

Non da, non da sorgiña,
basoak maitea?⁴⁶.

Maitatasun-azia:
ene udaberria:
neskatx-tankerakoa
eta urdiñez yantzia!⁴⁷.

Ames dagit, basoan
il nauela, parreaz,
maitagarri batek,
ta, gozorik, illeta
abesten didatela
berreun milla lorek⁴⁸.

Azkeneko hau oihaneko ezkon-sinbolismoan sartzen da. **Maitagarrik** hor «hada» esan nahi du, Lizardiren itzulpenean ageri denez⁴⁹.

«Mendi-gaña» poeman, «maitagarriak» edo hadak basoan bizi al diren galdetzen du:

Egiz, maitagarriak
dituk ire basoan...?
Egiz duk arnaskai bat
ezilkortzen duna...?⁵⁰.

b) Sinbolismo bukolikoa

Sinbolismo hau aski orokor, eta nolabait diluitua, aurkitzen da Lizardiren olerkigintzaren mintzo sinbolikoan. Arlo honetakoak dira haren erle, mitxeleta, urretxindor, artzain-txirula temak...

Ametsa dagit nautela
tximirritek eortzi
abaraska baten,
ta illobia, lasaki
ta ixilka, ari naizela
parra-parra yaten...⁵¹.

Hemen Garcilaso de la Vega-ren **erle-en** tematika **tximirrite** ikuspegiak lotzen du maisuki.

Irakin diraki, beroz ezezik
erlëen egoek yo ta naasirik⁵².

Urretxindorraren aipamena norabide berean doa:

Adiskide Urretxindor il zaizute,
ta aren ilkizunetara

—egoak ikara—
berandu-beldurak al-zaramate? ⁵³.

Mitxeletak (ingumak) askoz gehiago azaltzen dira:

Or-emenka, lore zimel gañetan,
ingumak ari, gozo-miazketan...
Mitxeleta gorri, zarpil egoak;
maitatzeka atsotu diranetakoak ⁵⁴.

Sagasti gazte, sagasti zuri,
inguma-atsegintokia iduri ⁵⁵.

Eta kilkerraren kantua bukolismo horretan:

Kilker olerkari arloteak
neurtitz ozenak ditun boteak
lurrezko yauregi-atean? ⁵⁶.

Eta berriro «olerkari» epitetoaz kilkerra:

Aspaldidanik
ixil zen olerkari yaun Kilkerra ⁵⁷.

Bukatzeko eta borobiltzeko, jarrera **bukoliko** hori ez da falta apo-txirulariari eginiko aipamen gozo honetan:

Apoen txirulak
yoka diardu,
maitemin apalak
eragiña antzo.

Hemen, artzainen orde, **apoek** jotzen dute txirula...

c) Sinbolismo mitologiko maiestatikoa

«Maiestatiko» epitetoaz adierazi nahi dugu, alegia, naturako elementuak gorengotasunez aldaturik ematen dizkigula Lizardik. Adibidez, Oraila **jauna** da, Itzala **yaulapemea** (sacerdotisa), **ume** yaukala, **andereño** otxana. Lurra **Anderea**, basoa **eliza** (templo), eta emaztea eguzkia **erregea**...

Andre lurrari, zertxo? Ezegai-ttando bat ⁵⁸.

Andre lurrak yaulki ditu igaliak ⁵⁹.

Yaun orail eder, legorteen alta ⁶⁰.

Itzal!, Baso-ren ume yaukal ⁶¹.

Gero, aldamenean,
atzaidan eseri, andereño otxan ⁶².

Ta i bertan oianeko yaupaleme ⁶³.

Emazte ezkonberria
dala uste basoa ⁶⁴.

Eguzki erregeri eskeñiak ⁶⁵.

d) Sinbolismo klasikoko beste elementuak

Atal honetan pilaturik oraindik gelditzen den keru klasikoa duen mintzairazko elementu zenbait dakargu, halanola, **elizak** (tenploak), **geziak**, **ederkiak**, **jauregia**, **hilkizunak**, etab.

1) Jauregia (palacio):

Entzun bezat iñoizko olerkaria,
zelaiean baitzun lur-yauregia ⁶⁶.

Leioak itxitako yauregia
basoak iduri. Lo nagusia ⁶⁷.

2) Ederkiak (adornos):

Bat-batez, eun txoriek
eztarriak eten,
ta aberaski zabala
bitxiz yantzi zuten ⁶⁸.

Arbazta igarrarena
bezin su zolia
Egun-ek biztu dio
yorik illedia ⁶⁹.

Eguzkiak orailen adatsa dunean...,
inguma bi xurizta, lur apaindu-gaiñez
lozez-loreko ibilli gozoak egiñez ⁷⁰.

Damasko oialki, urdin yoriak
ertzeko litsean erre... ⁷¹.

3) Eliza eta habeak; ontziak:

Atsedenaaren eliz, zutoiz bete,
osto-pillo ta izar izunak abe:
ta i bertan oianeko yaupaleme... ⁷².

Uda —suzko itsaso— baitut ibilli
gerizpe atsegin bat nuela untzi ⁷³.

Aingura bota dut Arratsaldean ⁷⁴.

Uda! gar zoragarri, suzko itsaso:
untzi geriza untan nai aut igaro... ⁷⁵.

Literatura klasikoan (errenazimenduan, zehazki) **ontzia**-ren (nave) tematika ez da falta; oraindik gutiago, noski, **eliza** edo

tenploarena. Lizardik uda-sasoinetik udazkenera igarotzea «un-
tziaren» sinbolopean dakar. Horregatik:

Aingura bota dut Arratsaldean:
oña dut ezarri Udazkenean...

(Itzulp. He echado mi ancla al atardecer: / he posado mi plan-
ta en el Otoño...) ⁷⁶.

4) **Geziak (dardos):**

Gallurrera igoa dugu Iguzkia,
nondik yaurtiko zutago gezia... ⁷⁷.

Errukarria! Bein eta berriz, alena!
Nondiko gezi zorrotza
bat-batez eldu zaik egan... ⁷⁸.

Gezi urdiñek
zizatua dakus
illuna Gaztek ⁷⁹.

5) **Beste elementu mitologikoak (Bako, Ikar):**

Dantzari-talde, **Baco**-tiarrak,
naaspil zoroan zuti-baldarrak,
esku goituan ontzia ardo... ⁸⁰.

Ta, beeko gaiok agor-ekeroz,
Igauzki-k ezin urtuzko egoz
(Ikar-ek ez bezelakoz)
goazeman zerura igoz,
izar urdiñetarañoako asmoz! ⁸¹.

Eta pertsonaiak:

Zuaitz arrotzen azpia,
eun oztineñ itzalia!
Or bide zetzan Gerbault bakartia... ⁸².

Aipamen mitologiko hauek Lizardik literatura zaharraz halako
ezagumen arrunt bat edukitzea eskatzen dute. Textuak ez dira
oparok, baina bai aski haren ezagumena isladatzeko.

Nahiz-eta, agian, Lizardik, zehazki, bere liburutegiko **Las cien
mejores poesías líricas castellanas** idazkian datorren Selgas-en
«El estío» eta «Baso itzal»-aren artean paralelismoak egin ahal
izan, euskal poema askoz hertzi eta kontzisoagoa da... Ez dugu
uste harekin zerikusirik duenik. Lizardik bere errotatik eho du
euskal paisajeak sujeritzen dion ederdura, baina molde klasikoak
eta sinbologia errenazimendukoa, funtsean, erabiliaz.

Lizardirengan isladatzen den beste eragina mistiko joerakoa

da. Orixerengan geroago («Barne-muinetan» eta beste poema batzuetan) oso nabaria izango denak, Lizardiren «Ondar gorri»ren amaieran, eta bereziki «Egamin» poesian, oihartzun garbiak dauka. Orixek azkeneko harremanetan bultzatzen zezakeen gure olerkaria literatur mota horretara, batez ere, Donibane Gurutzekoren eta Fr. Luis Leon-goaren joera izkutuagoak azalduaz. Lizardik testu arruntetatik (eta batxilergoko manualetatik) ezaguna zuen errenazimenduko literatura, eta, noski, baita Donibane Gurutzekoren eta beste mistiko-azetikoaren hizkera ere.

Igoeraren oihartzunak paregabeak dira Donibane Gurutzekorenengan:

Tras de amoroso lance,
y no de esperanza falto,
volé tan alto, tan alto,
que le dí a la caza alcance...

Cuanto más subía,
deslumbróseme la vista,
y la más fuerte conquista
en oscuro se hacía ⁸³.

Igoera horren sinbologia dago Lizardik «Ondar gorri» poema gorenaren burutzean; han «Jainko-muñoetaz» mintzo zaigu olerkaria (itzulpenean dio: «antes de ganar las cumbres divinas»).

Yainko-muño-gaiñetara baño leen,
(ederra baita bizia!).
urrezko itsaso bebilt urduria... ⁸⁴.

Nahiz-eta hor Lizardik ez jarraitu hurbiletik Donibane Gurutzekoren eskema, hizkera behintzat aski antzekoa da, eta baita beherago «Yainkozko Beteaz» mintzo zaigunean; «plenitud divina» delako hori oso ohizkoa da literatura mistikoan, San Paulo-ren teologiari jarraipena emanaz.

Aztarna «klasiko» hauen segida eta sakondura beste baterako uzten dugu. Eskema klasiko hauetatik, nolabait, «Bizia lo» eta «Neskatx urdin-yantzia» ateratzen dira... Besteren batean aztertuko ditugu olerki horietako aztarna batzuk.

Guztien gain, hala ere, Lizardiren olerkigintza pertsonalean molde klasikoak (errenazimenduarekin lotura dutenak) isladatzen direla uste dugu, eta, azkenik, oraindik **areago**, olerkariak «kreatu» nahi izan zuen bide estetiko «pertsonala», garaiko korronteetatik aski aldendua...

1. MICHELENA, Luis: *Historia de la literatura vasca*, Ed. Minotauro, 1960, 147 or.
2. Xabier Agirrek (poetaren seme zaharrenak) dasaigu 1936ko gerrate al-dian materiale gehiena galdu egin zela. Inazio anaiak, berriz, uste du mate-riale hori ez dagoela galdua; dena dela, gaur ez dirudi ahaideen eskuetan dagoenik.
3. AITZOL: «El poeta Jose Maria Agirre», *Yakintza* loreilla-garagarrilla (1933), 167 or.
4. MUJIKA, Luis M.: *Historia de la literatura euskérica*, Ed. Haranburu, 1979, 370-371 or.
5. Olerti sorta. IZAR alea, 1963, 108-109 or. Xabier Agirre semeak prezeski Lizardik erabiltako hiru-lau bat liburu utzi dizkigu. *Las cien mejores poesias...* delakoak Lizadiren autografoa darama eta ondoan «Preparatorio primer año de Derecho, 2 marzo 1914» idatzita dauka.
6. Nobela hauetaz Xabier semeak dasaigu, agian, bere amak erabiliak izanzen zirela, ama, beraz, nobelen irakurketari nahiko emana bait zen.
7. «Ekiña ekin, Axular ta Etxepare irakurtze ta zeatz artertzearl eman zion aldi. Itz, esaldi, yoskera... an dituzu oro arretaz yasorik, ez errazbidez buru aztukor-altzoan, arkatza erne ta errukigabe erabiliz, idatzizokondo ta lerroazpie-tan piloturik balzik» Aitzol: Itzlauz. Ed. Edili, 1972, 12 or.
8. MICHELENA, Luis: *aip. lib.*, 146 or.
9. ZELAIETA, Anjel: «Lizardiren pentsamolde nagusiak», in: ELKAR-LANEAN: **Xabier Lizardi, olerkari eta prosista**, Jakin, Oñati 1974, 69-70 or.
10. *Id.*, *ibid.*, 70 or.
11. LETE, Xabier: «Xabier Lizardi, edo poesia gaiten», in: ELKAR-LANEAN: **Xabier Lizardi, olerkari eta prosista**, Jakin, Oñati 1974, 31 or.
12. ORIXE: *aip. aldizkaria* 108-109 or.
13. LERTXUNDI, Anjel: «Garaiko handikien artean», in: ELKAR-LANEAN: **Xabier Lizardi, olerkari eta prosista**, Jakin, Oñati 1974, 116 or.
14. *Aitzol*, *ibid.* 170 or.
15. *Aitzol*, *ibid.* 172 or.
16. LAZARO, F.-TUSON, V.: *Literatura Española*, Ed. Anaia, Salamanca 1976, 160 or.
17. RIVERS, Elías L.: *Poesía lírica del siglo de Oro*, Ed. Cátedra, 1979, 144 or.
18. *Ibid.*, 218 or.
19. *Ibid.*, 220 or.
20. *Ibid.*, 227 or.
21. *Ibid.*, 228 or.
22. *Ibid.*, 228 or.
23. Oraindik «susurrando» horren mintzoaz:
«*Ango marmarra!*
Ego-begi izaki-ta, aizeak garra:
irakin diraki, beroz ezik
erlëen egoek yo ta naasirik... (Baso itzal», BB. 148 or.).
24. «Ondar gorri», BB. 160 or. «Bibotz-begietan BB laburdurak adieraziko dugu aurrerantzean»).
25. Ik. *Historia de la literatura española (hasta s. XVI)*, Biblioteca Univer-sitaria Guadiana, 590 or.
26. RIVERS, Elías L.: *Poesía lírica del siglo de Oro*, 258 or.
27. *Ibid.*, 259 or.
28. LOPE DE VEGA, in: *Poesía lírica del siglo de oro*. 260 or.
29. «Sugar-lore», BB 144 or.

30. «Ondar gorri», BB 162 or.
31. LOPE DE VEGA, in: *Poesía lírica del siglo de oro*, 264 or.
32. «Arrats gorri», BB 204 or.
33. «Arrats gorri», BB. 202 or.
34. ESPINOSA, Pedro, in: *Poesía lírica del siglo de oro*, 304 or.
35. «Baso itzal» BB. 152 or.
36. «Ondar gorri» BB. 162 or.
37. Elegía primera, v. 151-153.
38. Elegía primera, v. 169-174.
39. ESPINOSA, Pedro, in: *Poesía lírica del siglo de oro*, 308 or.
40. «Baso itzal» BB. 152 or.
41. **Mitología Vasca**, Ed. Minotauro, Madrid 1960, 66 or.
Eguzkiaren mitologi eremuan ere J. M. Barandiaranek lotura antzekoak aurkitzen ditu, bereziki, kultura zeltarekin. Orokorki harturik dio: «Dado el carácter sagrado del sol dentro del mundo conceptual vasco, no es extraño que muchas creencias y costumbres de la mitología solar indoeuropea se hayan asociado a la idea y al vocablo con que el astro del día es expresado en el país vasco». *Ibid.*, 112 or.
42. «Neskatx urdin-yantzia», BB. 88 or.
43. «Neskatx urdin-yantzia», BB. 86 or.
44. «Baso itzal», BB. 152 or.
45. «Maitea», BB. 28 or.
46. «Neskatx urdin-yantzia», BB. 92 or.
47. «Neskatx urdin-yantzia», BB. 92 or.
48. «Oia», BB. 40 or.
49. «Y sueño... que en el bosque un hada matóme con su risa, y que doscientas mil flores cántanme dulce funeral» (*Ibid.*).
50. «Mendi-gaña», BB. 46 or. Euskarak (maitagai/gisa) hartzen duen trataera ere nupziala, ezkontzazkoa da. Argi dago ahapaldi goren honetan («Eusko-bidaztiarena», BB. 166 or.):
Ez adi beldur, nere Maiteder:
baserriz landa nai aunat ager-
arazi, bazterrik bazter,
arroki; ezpaitun ezer
lurbiran ederrik i bezain eder!
51. «Oia», BB. 42 or. Merezi du ematea poetak ezarri dion itzulpena bere isladapen sinbolikoagatik: «...Y sueño que las mariposas me enterraron en un panal de miel, y que yo, con mucho desahogo y disimulo, estoy engullendo mi propio sepulcro...».
52. «Baso itzal» BB. 148 or.
53. «Ondar gorri» BB. 160 or.
54. «Ondar gorri» BB. 156 or.
55. «Sagar-lore» BB. 142 or.
56. «Sagar-lore» BB. 142 or.
57. «Ondar gorri» BB. 158 or.
58. «Zuaitz etzana» op. c. 130 or.
59. «Ondar gorri» BB. 156 or.
60. «Sagar-lore» BB. 140 or.
61. «Baso itzal» BB. 152 or.
62. «Baso itzal» *Ibid.*
63. «Baso itzal» *Ibid.*
64. «Neskatx urdin-yantzia» BB. 88 or.
65. «Baso itzal» BB. 150 or.

66. «Ondar gorri» BB. 162 or.
 67. «Baso itzal» BB. 152 or.
 68. «Neskatx urdin-yantzia» BB. 90 or.
 69. «Neskatx urdin-yantzia» BB. 86 or.
 70. «Maitea» ikus Umezurtz-Olerkiak. Ed. Itxaropena, 1934, 53 or.
 71. «Maitea», UO. 51 or.
 72. «Baso itzal» BB. 152 or.
 73. «Ondar gorri» BB. 156 or.
 74. «Ondar gorri», ibid.
 75. «Baso itzal» BB. 154 or.
 76. Quevedo-ren poesian jainkosa itsasotik jaiotzen edo jaikitzen ikusten da, Venus-en mitologia jarraituaz:

...La misma blanca diosa de Cithera,
 cuando del mar salió la vez primera,
 por do la espuma el blando pie estampaba
 de la plaza arenosa... (Poesía lírica del siglo de oro, op. c.,

352 or.).

Lizardi-ren poesian ez da deus jaiotzen edo ateratzen, **sartzen** baino:
 itsasoak bai-baitu, urrun ertzean...

legor bat —odol-uts iñularrean—

Eguzki nondik **sar** atsedenean... («Ondar gorri», 156)

Eta beste honetan «murgildu» egiten da eguzkia sartaldean:

Ta, aren argiz gaua galazai-ustean,

murgil yo du buruz sarkalde-leizean («Arrats gorri», BB. 204 or.).

77. «Baso itzal» BB. 148 or.
 78. «Aldakeri» BB. 68 or.
 79. «Maitea», UO. 29 or.
 80. «Sagar-lore» BB. 144 or.
 81. «Eusko-bidaztiarena» BB. 172 or.
 82. Ibid., 168 or.
 83. San Juan de la Cruz edo Gurutzeko Donibane: «Tras de un amoroso trance»: 1-4 eta 13-16 bertsoak.
 84. «Ondar gorri» BB. 162 or.